

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	
1.1. A kiadvány ajánlása	2. oldal
2. A deszki szerbek helyzetéről	
2.1. Történelmi áttekintés röviden	3.-4. oldal
2.2. Szerb nemzetiség Deszken napjainkban	4.-5. oldal
3. A kulturális élet régen és ma Deszken	
3.1. A múlt	6.-17. oldal
3.2. A jelen	17.-23. oldal
4. Deszki szerb helytörténeti múzeum	24.-26. oldal
5. A deszki múzeum textil értéktáráról	
5.1. Szerb vászon	27.-32. oldal
5.2. Szerb vásznon lévő aranyhímzés	33.-36. oldal
5.3. Aranyhímzés	37.-38. oldal
6. Kutatómunka főkötőkről	
6.1. A főkötő szerepe	39.-39. oldal
6.2. Aranyhímzéses főkötő	39.-42. oldal
6.3. A battonyai főkötő	42.-48. oldal
6.4. Az újszentiváni főkötő, kendő	49.-55. oldal
6.5. A pécsi főkötő	56.-64. oldal
6.6. Összehasonlítás	65.-65. oldal
7. Értékteremtés	66.-68. oldal
8. Összegzés	69.-71.- oldal
Felhasznált Irodalom, Adatközlők	72.-oldal

1. Bevezetés

1.1. *A kiadvány ajánlása*

A jelen kor felelőseinek kell gondoskodnia arról hogy szellemi és tárgyi értékeink híven, igazian megmaradjanak, hogy a következő generáció felkészülten vehesse át a stafétabotot. Felkészítésükkel párhuzamosan az a felelősség is minket terhel, hogy legyen mit átadnunk, vagyis a kultúránk örökségi értékeit.

Pár évvel ezelőtt gondoltunk egy nagyot a szerb közösségben, hogy megkeressük a módját annak, hogy előteremtsük mi azokat az anyagokat, eszközöket, amikből a képviselőiteinket és akár nagyanyáink textíliáit újra alkothassuk, hímezhesük. Ebben volt segítségünkre a Békés Megyei Népművészeti Egyesület mestere Dr. Illés Károlyné a Népművészet Mestere és segítői Dr. Zsíros Gézáne Klárika, és Fekete Magdolna, valamint Csapó Angéla Zsiga díjas Népi Iparművész, akik visszatanították, bemutatták, begyakoroltatták velünk a feltárt deszki szerb vászon szövésének anyagát, változatos csíkritmusait, és hímzését.

A kiadvány vezér-gondolata, hogy tárgyi és szellemi értékeinket nem hagyhatjuk elmúlni, megsemmisülni, tennünk kell érte, hogy megmaradjanak a jövő nemzedékének, fenntartva identitás tudatunkat. Ezekkel a gondolatokkal ajánljuk a Tisztelt Olvasó figyelmébe az Egyesületi munkánk tükörképeként ezt a kiadványt.

2. A deszki szerbek helyzetéről

2.1. Történelmi áttekintés röviden

Deszk községről a XV.-ik századtól vannak adataink. Akkor a község két részre oszlott, az egyik részt Bihar vármegyéből származó Eszterházy család, a másikat a temesvári eredetű Bodó család birtokolta. Az idők folyamán váltakozva más-más családok birtokába jutott. Temesvár eleste után 1552-ben a helység szintén behódolt a töröknek. A XVIII. század elején kitört háborúk alatt a község teljesen elpusztult és pusztaként a temesvári bánság Csanádi kerületéhez tartozott. 1746-ban a temesvári igazgatóság telepítette be a falut szerb határőrvidéki katonákkal, ekkor nyilvánították hivatalosan községgé Deszket. 1804-ben báró Gerliczy Ferenc nyerte királyi adományul I. Ferenc királytól. A Kiegyezéssel meginduló fejlődés eredményeként kiépül az Arad-Szőreg vasútvonal, mely Deszket is bekapcsolta a vasúti forgalomba. A Gerliczyek új kastélyt és gazdasági épületeket, melegházakat emeltek, bizonyos munkafázisokat gépesítettek, lóvontatású gazdasági vasutat hoztak létre. Mindezek mély nyomokat hagytak a településképen és a település fejlődésének fontos lépései voltak. Az 1848-49. szabadságharcban leégett az egész község, a falu pravoszláv templomja és vele a régi Gerliczy féle kastély is. A túlélő szerb lakosság mentve életét délebbre menekült. A forradalom elfojtása után a teljesen megsemmisült Deszk lassan újjáépült. A menekültek visszatértek, új személyek, családok vándoroltak be, a deszki szerb lakosság egy része anyagilag megerősödött. Az első világháború után a trianoni béke a Tisza-Maros szögi községet Magyarország tulajdonában hagyta. Ennek következtében az 1920-as években megindult a szerb családok Jugoszláviába való optálása. A módosabb gazdák bácskai és bánáti

magyarokkal cseréltek birtokot, vagy eladták javaikat, és az átvett pénzen kezdtek új életet. Az optálás folytán megváltozott Deszk nemzetiségi összetétele. Rejtettebb, de mégis életbe vágó vérvesztéséget a szerb közösségben az ötvenes évek parasztpolitikája és a kuláküldözések okozták, melyet még hatványozottabbá tett a Titó elleni politikai kampány. Mindezen romboló tényezők ellenére a helyi szerb közösség ereje, közösségi élete felülmúlja a helyi magyarság közösségi életét, vagy akár más magyar falvakét is, sőt, a szerblakta települések között is jelentős, mondhatjuk vezető helyet foglal el.

2.2. Szerb nemzetiség Deszken napjainkban

Deszk, bár Szegedhez a nagy kulturális tájközponthoz való szoros közelsége minden tekintetben érezteti hatását, a szerb lakókkal és a szimpatizánsokkal együtt, ennek ellenére erős öntudatossággal védelmezzük, hűséges szeretettel ápoljuk ősi hagyományainkat. Érezzük, sőt tudjuk, hogy egy nemzetiségi csoport fennmaradásának és fejlődésének legjelentősebb feltétele a sajátos kulturális élet magas szintű tömeges művelése. Gondozásunk fő célja, megőrizni ősi tisztaságát, egyedi vonásait, hogy ellenálljon idegen hatásoknak. Fontos, hogy a nemzetiségi kulturális élet sokoldalúan fejlődjék, vagyis minél több népművészeti ág virágozzon. Ha egységében szemléljük a község mindennapos művelődését, szellemi és anyagi folyamatait, sok átfedést, sőt összeolvadást láthatunk a magyar lakosság kulturális életével. Nem is képzelhető el másképpen, hiszen közösen veszünk részt tudományos, kulturális, szórakoztató műsorokon, előadásokon. Együtt táncolunk, énekelünk rendezvényeken,

szervezzék akár szerbek, akár magyarok, mert a nyelv nem akadály, minden deszki szerb lakos beszél magyarul, és sok magyar beszél szerbül.

Fontos feladat számunkra a deszki néphagyományok, népszokások föltárása, valamint a régi tárgyak, népviseletek, használati eszközök összegyűjtése, a görögkeleti szerb egyházzal való szoros együttműködés, a kultúra és nyelvápolás terén. Az emlékek, amelyet megőrzünk, örökül hagyjuk utódainak örökséggé válnak. A közösségek, csoportok, egyének fontos szerepet játszanak a kulturális örökség létrehozásában, védelmében, gondozásában és újrateemtésében, így gazdagítva a kulturális sokszínűséget és az emberi kreativitást.

A deszki szerb lakosság kulturális élete évszázados múltra tekinthet vissza. Nemzetiségi hagyományaink megőrzése nem csupán joga, de kötelezettsége is mind a mai, mind a jövő generációjának.

Kérdés: miképpen tettek/tesznek eleget ennek az elvárásnak a faluban élő közösség tagjai?

3. Kulturális élet régen és ma Deszken

3.1. A múlt

Ha abból indulunk ki, hogy a nemzetiségi élet fenntartó véradója a folklór, a népművészet, ezen belül pedig a népdal, a népzene, a néptánc, és sokszor a mindezt egy keretbe vonó amatőr színjátszás, látnunk kell, hogy eredményes művelésük nem nélkülözheti a szervezett formát. Ehhez azonban nem voltak meg mindig a szükséges feltételek. A visszatekintés is nehézségekbe ütközik emiatt. Régen - bár a szerb görögkeleti egyház támogatta a nemzetiségi kulturális tevékenységet, szervezte papjainak és az egyház alá tartozó szerb iskola tanítóinak hathatós közreműködésével a különböző, de rendszeresen ismétlődő egyházi ünnepeken fellépő csoportok tevékenységét – ezt soha nem dokumentálták. A szervezést az ösztönös összetartó belső erő helyettesítette. Ugyanakkor folyamatosság jellemezte azt az összetartást, és szerencsére mindig akadt egy összefogó, vezetői tehetséggel megáldott személy, aki egybefogta az együttest, és összehangolta tevékenységét. A deszki népi együttes életében öt szakaszt különböztetünk meg a század elejétől napjainkig. A szakaszokat élesen elválasztják egymástól a megtorpanások és az újjászületések rövidebb-hosszabb fázisai.

Ezek a következők:

- I. szakasz a századfordulótól az első világháború kezdetéig (1900-1914)
- II. szakasz az első világháború kezdetétől a második világháború befejezéséig (1914-1945)
- III. szakasz az 1945-1972 közti időszak

IV. szakasz 1973-1990-ig

V. 1990-napjainkig

I. szakasz a századfordulótól az első világháború kezdetéig

(1900-1914)

Az első szakaszban a századfordulótól az első világháború kezdetéig folyó nemzetiségi kulturális munkáról elég halvány képet alkothatunk, mert írásos anyag hiányában csak átöröklött hallomások, szójhagyomány alapján rajzolhatjuk meg. Az bizonyos, hogy a kulturális élet akár kisebb kihagyásokkal is egy állandó folyamat, mely nagyrészt tradíciókra épül és a folytonos megújulások közben is megtartja a régire jellemző vonásokat, tartalmakat. Így következtethetünk az újból a régire, múltbeli aktusokra, szokásokra, megnyilvánulásokra és formákra. A görögkeleti egyház és a hozzá tartozó felekezeti szerb iskola volt ekkor fő hordozója és gondozója a tradícióknak, szokásoknak. (1. kép és a 2. kép)

1. kép - A harang felhelyezése a templomtoronyba XX. század eleje

2. kép - A keresztek felhelyezése a templomba XX. század eleje

II. szakasz az első világháború kezdetétől a második világháború befejezéséig (1914-1945)

A második szakaszban sem változott az egyház szerepe a kulturális életben. A nehéz politikai időben fokozott szerepet játszik a származási tudatot tápláló és erősítő népművészet. (3. kép) Az egyház ennek tudtával buzgón gyakoroltatta a népi szokásokat. (4. kép) Az együttes fellépései továbbra is az egyházi ünnepekhez kötődtek, szerb karácsony, szerb újév, Szveti Szávo, a deszki búcsú, Lázár-köszöntő, ami virágvasárnap előtti szombaton hangzik el, a dodole pünkösöd környékén esőért szólt, a préló ősszel, szüret után hívta a fiatalokat fonó összejövetelre.

3. kép - „Szpaszovdán” Búzaszentelés a deszki határban

4. kép Szent György napi kikelet –Rádity Milán udvara

Az együttes további előrejutásának a második világháború kitörése vetett véget. A fiatal férfiakat katonai szolgálatra vitték, érthető volt hogy senkinek sem volt kedve táncolni, énekelni. (5. kép és a 6. kép)) Így kimaradt 1939-1945 között hatévnyi idő a deszki szerbek kulturális életből. Ennek hátrányai akkor mutatkoztak meg, amikor a háború befejeződését követően újra kellett kezdeni mindent.

5. kép - I.Világháború-Brczán Krisztifor a fronton Boszniában

6. kép - Levél a frontról-Brczán Krisztifor felesége szüleinek Magyarcsanádra

III. szakasz az 1945-1972 közti időszak

Már az első szabad szerb karácsonyi ünnepre újjászerveződik a színjátszó csoport és a hagyományokhoz híven előadnak egy színdarabot. (7. kép)

A helyzet merőben más volt mint addig, hisz az előállt körülmények között szabadon kifejthették képességeiket, valóra válthatták elképzeléseiket. Sajnos azonban a jó körülmények nem voltak elegendők, hisz a háborúban sokan elestek, elmenekültek az országból, vagy egyszerűen kiöregedtek. Az utánpótlás az elmúlt fél évtized alatt az említett okok miatt elmaradt.

7. kép - Szerb színjátszó kör

Az akkori időkről mélyinterjú keretében Rusz Márk –egykori tag-így nyilatkozott:

„-Azonban a karácsonyi fellépéssel - bár színvonalát tekintve nem volt magas - a körülményekhez képest, meg voltak elégedve, és ezzel kezdetét vette egy újabb kulturális fellendülés. Bebizonyosodott azonban, hogy az újabb generációnak nagyobb igénye van a zenére és táncokra, így az előadásokban a tánc és a zene felé orientálódtunk. A népviseletet maguk készítettük, hangszereinket magunk vásároltuk. Nagyon szép idők voltak ezek, ám’... ” – mondta Márkó bácsi.

A háború utáni időszakban a kulturális tevékenység zártságát különböző nagy rendezvényekkel próbálták megtörni, így nyílt lehetőség a deszkiek számára is, hogy táncaikat, zenéjüket nem csak a falujukban, hanem az ország nemzetiség lakta területein is bemutatták. 1950-ben egy 14 tagból álló deszki csoport a magyarországi nemzetiségi együttesek történetében egyedülálló turnén vett részt 43 fellépéssel. Műsorukat tarlón, országúton, különböző összetákolt művelődési házakban adták elő, egyetlen zokszó nélkül a közismerten rossz élelmezési és más körülmények között. Ez a turné nem volt kéjutazás, csak néhány példát említenék, melyek a nehéz körülményeket tetézték: alvás padláson, fészerben, néha istállóban is, emellett igen nehéz a jegyrendszeri élelmezés is. Küldetés volt ez, amely a deszki szerb fiatalok népművészet- és anyanyelvserető munkáját dicséri. Ez a turné csak lendületet adott a munkára, mely tetőzött a *Deszki leányszöktetés* című kompozíció bemutatásával a Nemzeti Színházban, majd következett az újszegedi Szabadtéri Színpadon az ismétlés. (8-9. kép)

8. -9. kép „Leányszöktetés” című színdarab szereplői

A sikerrel együtt járt az együttes létszámának növekedése, természetesen a munkába bekapcsolódtak a falu magyar fiataljai is. A Gyulán megrendezésre kerülő nemzetiségi néptánc fesztivál volt az akkori csoport tevékenységének csúcsa. Sajnos az 1956-os események ismét negatívan hatottak rájuk, illetve a csoport tevékenységére. A különböző társadalmi és gazdasági átszerveződések miatt próbált talpra állni a csoport, de sajnos 1962-ben Deszken megszűnik a kulturális tevékenység, pedig ekkor lehetett volna az együttest országos hírnévre vinni. Sokáig érkeztek még meghívások, melyek válasz nélkül maradtak. Felmerült még a generációs probléma is, hisz nem voltak fiatalok, akik beálltak volna a kiesők helyére. A súlyos válság idején mindössze néhány fiatal kezdte el tevékenységét a deszki szerb paplakban, ahol saját szórakozásukra és a hagyományok megőrzésére próbáltak kiutat keresni. Talán e kitartó munka volt az alapja és lett az alapja a ma is működő BÁNÁT Szerb néptáncegyüttesnek. Hisz azok, akik mint gyerekek magukba szívták az anyanyelv, a kultúra szeretetét, ma is aktívan részt vesznek ennek ápolásában.

IV.időszak (1973-1991)

A deszki szerb klub megalakulásával kezdetét vette egy újabb periódus, az új formában való kultúra és hagyomány ápolása. Játékos módon, de nagy buzgalommal és odaadással ismerkedtek meg nemzeti táncaikkal és dalaikkal, szorgalmasan tanultak. Az újjászerveződött együttes első fellépése, 1973 elején bemutatott "*Izbirácsica*" színdarab volt. (10. kép.) A sikerek láttán a létszám kezdett emelkedni, és így az év végére elérte a 30 főt. A lelkiismeretes és aktív munkának köszönhető, hogy 1974-es MOM Művelődési Ház színpadán történt bemutató ("Ötös fogat tánca népzene") meghozta a fellépésekre való meghívás özönét.

10. kép - Az 1970-es években a Bánát Táncegyüttes

Ez természetesen köszönhető az előző periódus sikereinek is. A kulturális műsorokban a tánc és a zene mellett az anyanyelv ápolása is dominált. A csoport népszerűsége egyre növekedett és tagjainak száma elérte a félszázat. A fellépések számának növekedése természetesen a munka és feladat növekedésével is járt. Amellett, hogy a fent említett tevékenységet folytatták, fontos feladat volt a külföldi, főleg az akkori jugoszláv csoportok fogadása is, hisz a tőlük elcsesett dolgokat fel tudták használni munkájukban. Természetesen a dicséreték és a kitüntetések sem maradtak el, így a Kulturális Minisztérium Dicsérő oklevele, valamint az ez időben legjelentősebb kitüntetés a "Szocialista Kultúráért" cím is. E kitüntetésben a csoport három tagja is részesült. Az 1980-as években bekapcsolódott a

csoport a táncház mozgalomba, ezzel is népszerűsítve a szerb néptáncot és népzeneét Szegeden és környékén. Az utókor számára e korszak zenéjének anyaga az "*Igraj kolo*" (Járd a kólót) lemezen maradt meg. Természetesen emellett több televíziós és rádiós műsor is foglalkozott a csoport tevékenységével. Hogy a megmérettetés igazi legyen, különböző minősítő és bemutató fesztiválokra vettek részt, ahol a bronz fokozattól eljutottak az Arany II. fokozatig. Az aktív tevékenységhez szükség volt az anyagi támogatásra is, hisz a helyi községi vezetés, valamint a Magyar Délszlávok Demokratikus Szövetsége már nem tudták az összes igényt kielégítő pénzt biztosítani. Így jött létre a szoros együttműködés a Dél-Tisza Menti ÁFÉSZ-szal 1984-ben. Ez az év egy újabb kapcsolat kialakításának a kezdete is, hisz Jugoszláviába kaptak meghívást a "Levacki Sabor"-ra, illetve Rékovácba, akikkel a mai napig tartó szoros baráti kapcsolatot alakítottak ki. (11. kép)

11. kép - „Levacki Sabor” – Jugoszláviában az 1980-as évek elején

Ez időszak végén a megváltozott társadalmi viszonyok miatt is gondolni kellett az újabb forma megteremtésére, mert a felsorolt tevékenységek mellett más, a nemzetiségi élet fennmaradásához nélkülözhetetlen

tevékenységekkel is foglalkozni kellett. Az új finanszírozási "Pályázati rendszer" beindítása szükségessé tette, hogy megalakuljon a deszki "BÁNÁT" Szerb Kulturális Egyesület, amely a tevékenység továbbvivője napjainkban is.

3.2. A jelen

V.időszak (1991-napjainkig)

Az 1998-as év a 50 éves jubileum jegyében telt el, (12. kép) 2018-as évben a szerb közösség 70 éves jubileuma jegyében. E jubileumot a csoport eddigi tevékenységéhez méltóan ünnepelte meg, hisz több mint száz résztvevővel ünnepeltünk a színpadon. Felelevenítettünk régi koreográfiákat, ahová bevontuk a rég nem aktív idősebb generációt is. Újra népviselet húztak az idősek, visszaemlékezve, nosztalgiázva, régi emlékeket felidézve. Sok jó, régi, humoros történet hangzott el a felkészülés és a műsor alatt is. A színpadon az aktív táncosok is megmutathatták tudásukat, hogy most hogyan élük meg a kultúra továbbhordozását.

12.kép - Az 50 éves Jubileumi műsor 1998-ban Deszken

Nem volt megállás, mert az új koreográfiák betanulása és a fellépések mellett más új tevékenységeket is be kellett iktatni a programba, mint például a "*DESZKI FÜZETEK*" kiadása, ami az összegyűjtött deszki szerb népszokások, szerb ünnepek, a szerb lakodalom, a húsvét, a szerb házak, a szerb temető feldolgozása, írott formában való megörökítése. Az új rendezvényeken, mint amilyenek a jótékonysági koncertek, a falunapok és a "*Sabor Srpske Kulture*", a csapat aktívan részt vett. A munkát a minősítő fesztiválon 1996-ban az új minősítő rendszer szerint a "MINŐSÜLT" fokozattal jutalmazták. A tánc mellett a népzene is nagyon fontos, ezért már tradíció lett a deszki "*Banatski Sabor*" népzenei találkozó, amelyen a Magyarországon és a határon túl élő, szerb zenét játszó, népzenei, és népdalt ápoló egyének és csoportok vesznek részt. (13. kép)

A rendezvény célja a szerb kulturális életben alkotó zenekarok, szólóénekesek, kórusok bemutatkozása. (14. kép). A találkozók történetében a 4-5 fős zenekaroktól a 15-20 fős zenekarokig, megannyi kórus és szólóénekes lépett színpadra.

2018. évben immáron 25. alkalommal került megrendezésre a népzenei találkozó. Deszken évtizedek óta megrendezett esemény mára országos méretűvé nőtte ki magát. A találkozón hangsúlyos szerepet játszik a zene: egyrészt az autentikus népzene, másrészt pedig a templomi és a klasszikus kórusénekek. A magyarországi résztvevőkön kívül minden évben jelentős számban érkeznek az eseményre szerbiai, romániai és horvátországi fellépők.

13.kép - Bánát zenekar az 1990 évek elején

14.kép Bánát Szerb KHE zenekara 2018 évben

Mivel a szerb egy négyféle hangsúllyal bíró, úgynevezett "éneklő" nyelv, melyben igen nagy szerepe van a szép és helyes akcentálásnak, a Szerb Kulturális Találkozó országos rendezvényeinek része az iskolás gyermekek számára szervezett prózamondó verseny is. Ezzel a szervezők célja az anyanyelv magas szintű, igényes ápolásán túl, hogy minél több fiatalt vonjanak be a hagyományőrzésbe.

A komoly és kitartó munkánknak köszönhetően nagy sikerekkel veszünk részt különböző folklór és minősítő versenyeken. Bejártuk Magyarországot és bemutatkoztunk több országban is, mint Szerbia, Lengyelország, Németország, Franciaország, Ausztria, Svédország, Svájc, Olaszország, Bulgária, Málta, Madeira, Szardínia, Románia, Ukrajna, Tunézia. A sok kitüntetés között, melyeket az évek során elnyertünk, kiemelkedő a "Szent Száva" kitüntetés, amelyet Pávle Pátriárkától, vehettünk át. Az egyesület két alkalommal, több mint egy évtizeden keresztül a Szerb Folklór Európa-fesztiválon dobogós helyezést ért el - 3 arany, 4 ezüst, 3 bronz - és számos különdíjat kapott. Műsorunkon szerb népzene, néptánc és népdalok szerepelnek, nagy hangsúlyt fektetve a bánáti régióra. (15. kép)

15.kép Bánát Szerb KHE 2014-ben –Lakodalmás

Helyszín: Szegedi Nagyszínház

Az emlékek, melyet az ember megőriz, örökül hagy utódainak örökséggé válnak. A közösségek, csoportok, egyének fontos szerepet játszanak a kulturális örökség létrehozásában, védelmében, gondozásában és újrateremtésében, így gazdagítva a kulturális sokszínűséget és az emberi kreativitást.

Ebben a hitben végezve munkánkat, pályázati lehetőségből 2012. évben a deszki régi szerb temetőt emlékparkká, mini arborétummá alakítottuk, azt követően, hogy pusztulófélben lévő, elhanyagolt területet felmértük, virtuálisan kidolgoztattuk eredeti képét, és az elhunytakat azonosítottuk. Ezzel a modern technika révén megőriztük őseink emlékét, így át tudjuk adni az utókornak. (16. kép)

Faluszintű társadalmi munkát szerveztünk a régi temető újra zöldesítésére. Őshonos fákat, bokrokat, cserjéket és virágokat ültettünk közös összefogással, amiben gyönyörködhetnek az arra látogatók még napjainkban is.

16.kép - Deszki szerb temető emléktáblái 2012 évben

Nagy gondot és figyelmet fordítunk az ifjúság képzésének is, és ezért pályázati segítséggel felújítottuk a szerb iskolát és óvodát, a „Törökkanizsa és Deszk oktatás-nevelési együttműködése” elnevezésű határon átnyúló projektben. A kor elvárásainak megfelelően kialakított óvoda, iskola, tájház és közösségi terei közösségi rendezvények, programok, lebonyolítására is lehetőséget teremtenek. (17. kép)

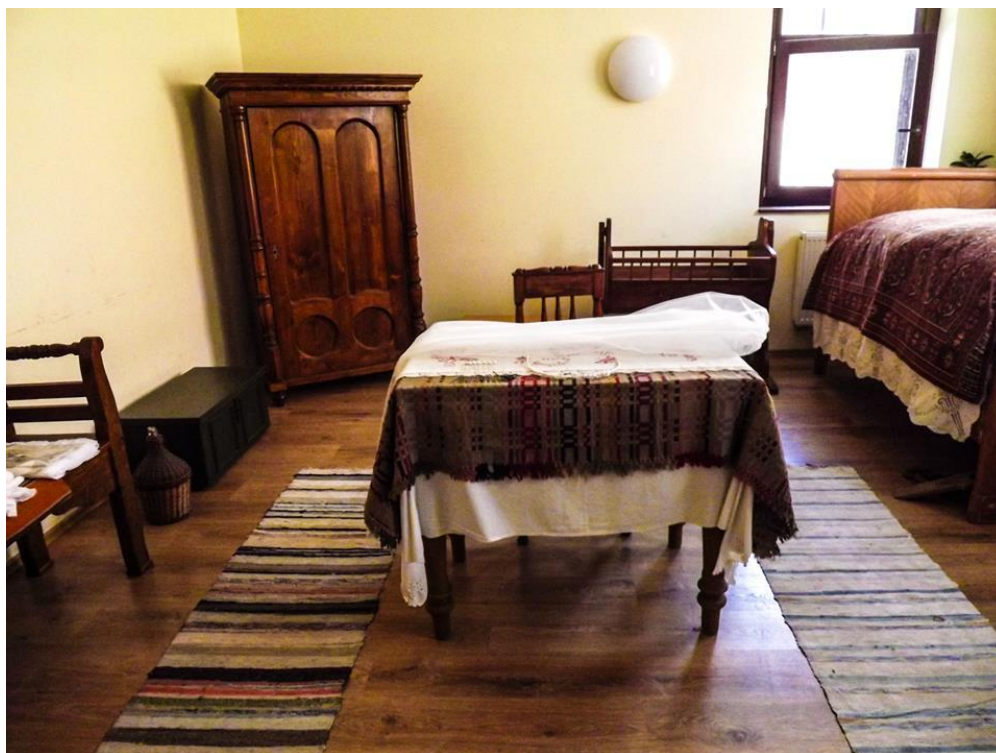
Napjainkban 28 fő kisóvodásnak, és 18 fő kisiskolásnak ad helyet az uniós színvonalon berendezett épületkomplexum, ahol szerb nyelven folyik az oktatás, így biztosítva a szerb nyelv fennmaradását Deszken. A közösségi tér ad teret a művészeti tevékenységeknek. Itt folyik a népzene, népdal, és a néptánc szekciók működése, napi rendszerességgel. Az épület emeleti részében kapott helyett a szerbek értékeit megőrző Magánmúzeum és a hímzés és szövés kismesterségek bemutatására, és visszatartására kialakított műhely.

17.kép Szent Száva Kulturális Oktatási és Hitéleti Központ

4. Deszki szerb helytörténeti múzeum

A deszki helytörténeti gyűjteménynek - ami Brczán Krisztifor, a Bánát Szerb Kulturális KHE elnökének gyűjteménye - kezdetben mostoha sorsa volt, folyamatosan vándorolt, nem volt állandó helye, ezért sajnos a tárgyak állaga egyre romlott. A kiállított tárgyak a megtalálás állapotában nem voltak bemutathatóak, hiszen az idők során többnyire megsérültek, a használatában megkoptak. A „Norvég Civil Támogatási Alap” lehetővé tette, a gyűjtemény digitalizálását és feldolgozását. Szakemberek segítettek abban, hogy ezeket a tárgyakat, ruhákat az eredeti anyagból, az eredeti formában restaurálva állítsuk ki. (18. kép)

18.kép Helytörténeti múzeum Deszk

Brczán Krisztifort kérdeztem a gyűjteményéről:

-Mi indított arra, hogy ezeket a tárgyakat felkutasd, megőrizd, és örökítsd?

-A népviseleteink rekonstrukciója miatt kezdtem el a gyűjtést. Itthon is azt láttam, hogy nem volt semmi kidobálva, mindennek megvolt a helye és a tisztelete. A Bábiká (szerb nyelven a nagymama) is sok minden itthon készített, sokat kézimunkázott, és ezt a tudást és szellemiséget átadta az unokáknak, így nekem is.

Ahogy elkezdünk gyűjteni, akkor egyre többen adták megőrzött tárgyaikat. A 90'-es évek elejére egy gyűjteményi anyagot sikerült felhalmozni, mely további lendületet adva Helytörténeti Múzeumi anyaggá alakult. Melyben már rekonstruáljuk és restauráljuk az összegyűjtött anyagot, és a műhellyel együtt tematikus munka folyik. - válaszolt Krisztifor.

A múzeumi tárgyak segítségével szemléltetni tudjuk a családi ünnepek házbéli eseményeit, a házban és a környéken végzett háziipari munkákat, az ételkészítés módozatait. A berendezési tárgyak érzékeltetik elsősorban a nemzetiségi és vallási hovatartozást, az egykor benne lakók szociális helyzetét, foglalkozásuk, munkájuk sajátosságait. Dokumentumok és elbeszélések rögzítik szakszerű használatukat.

A gyűjtemény részét képezik különféle használati tárgyak, népviselet, textíliák, egyháztörténeti dokumentumok, kéziratok, kiadványok, tankönyvek és közel 500 db régi fényképfelvétel.

Deszken gazdag textilgyűjteményt is találunk. A deszki szerbek öltözete az alföldi viselethez hasonló volt, magyaros jellegűek voltak, csak gyakorlott szem vette észre a különbséget. (19.-20. kép)

19.-20. kép - A héttérben Deszki szőttesek

Ami mindenképp szembetűnő az az otthon szőtt, hófehér, finoman csíkozott szerbvászonból szabott ing anyaga. Szövetének jellegzetes tapintása és szépsége a pamutfonalak erős sodratából adódik. Állandó kiállítás keretében látogatható a gazdag kollekción, ami enteior jelleggel mutatja be a deszki szerbek 20. század eleji életét, a Szent Száva Kulturális, Oktatási, Hitéleti Központban.

5. A deszki múzeum textil értéktáráról

5.1. Szerb vászon

A deszki szerb otthonokat évszázadok óta jellegzetes textíliákkal díszítették ősünk. A családban a szövés az asszonyok dolga volt, amellyel jórészt kielégítették a családtagok vászonszükségletét. A szerbek mindig rövidre igyekeztek fogni a mindennapi ruházkodásra szánt kiadásokat. Ők az anyagra sem adtak pénzt. Olcsóbb és szebb volt az otthon szőtt hófehér, a selyem finomságával vetekedő szerbvászon, amihez csak különböző vastagságú pamutot kellett beszerezni. Sokan még a két világháború között is maguk készítették, a peskírre (törülközőre) való vásznat.

A szőtt textília mindkét végére jutott díszítés, attól függően, hogy szövéskor hogyan helyezték el a csíkokat. Mintázatuk általában vékonyabb vagy keskenyebb tömör sávot alkot, de levegősen elhelyezett sorokkal is díszítettek. A szerb peskíreken piros, vagy a kék szín, vagy mindkettő kombinációját egyszerre alkalmazva készítettek csíkritmusokat, a különböző funkciójú textíliákra. Általában ezen peskírek végein a cakkliknak nagyon sokféle változatát is használták. (20. -21. kép) A felgyűjtött törülközők többségén azt látjuk, hogy kék vagy piros színnel cakklizták ki a textília szélét. A házi csipkét illetve a varrott csipkét és a csomózást is használták, ami még látványosabbá és értékesebbé tette a peskírt. (22.-23. kép)

20. -21. kép Szerb vászon törölköző

22. -23. kép Szerb vászon törölköző

24. kép - 2015-ben szőtt szerb vászon a műhelyben

A csíkosan szőtt, vég nélkül készített szerbvászonnak is tömérdek rendeltetése volt a család életében a születéstől a halálig. (24. kép) A csecsemő első ingétől kezdve, az arannyal kihímzett vőlegényi ingen át, a szemfödélig ebből készült minden hagyományos ruhadarab. Ez volt a családi ünnepeken egymásnak adott ajándékok legfontosabb tárgya végvászon vagy peskír formájában. Ebből készült a nagylány kelengyéje, s a lakodalomhoz és a temetéshez elengedhetetlenül szükséges, két végén színes csíkokkal átszőtt, s a csíkokhoz hasonló színű pamuttal cakkos szélűre hímzett peskírek tömege is. A következő képeken a felhasználási lehetőségeit láthatjuk a szerb vászonak, a viseletekben vagy funkciójukban. (25.-26.-27.-28. kép)

25. kép - Bánáti szerb fiatalok népi viseletben

26. kép - Szerb vászon csutorára kötése a lakodalmon

27. kép „Bukliás”-Fővély a lakodalmon

28. kép Szerb esküvő

Amennyiben nem vásznára szőtték a peskírt, hanem ünnepi alkalmakra, díszítésre készítették, akkor nagyon látványos, színes növényi vagy állati ornamentikájú elemeket hímeztek a csíkos szerb vászonra. (29. -30. kép)

29.-30. kép Díszes szerb törölközők

Ezt díszítésként a lakásban, a falon lévő fa törölköző tartóra helyezték. Az 1920-30 között lassan luxusnak számított már ez a sok időt, türelmet, és jó minőségű fonalat igénylő munka. Megvették inkább a durvább anyagú, rosszabb minőségű, olcsóbb gyári kelméket. Eltették a staférba (kelengyébe) kapott vagy már asszonykorukba szőtt szép darabokat ünnepre, emlékbe vagy a halálukra. Utánpótlásuk nem lévén, ezek egyre fogytak. Ma már szinte csak ünnepekkor vagy temetésre szánt holmik között láthattunk ilyen darabokat.

5.2. Szerb vásznon lévő aranyhímzés

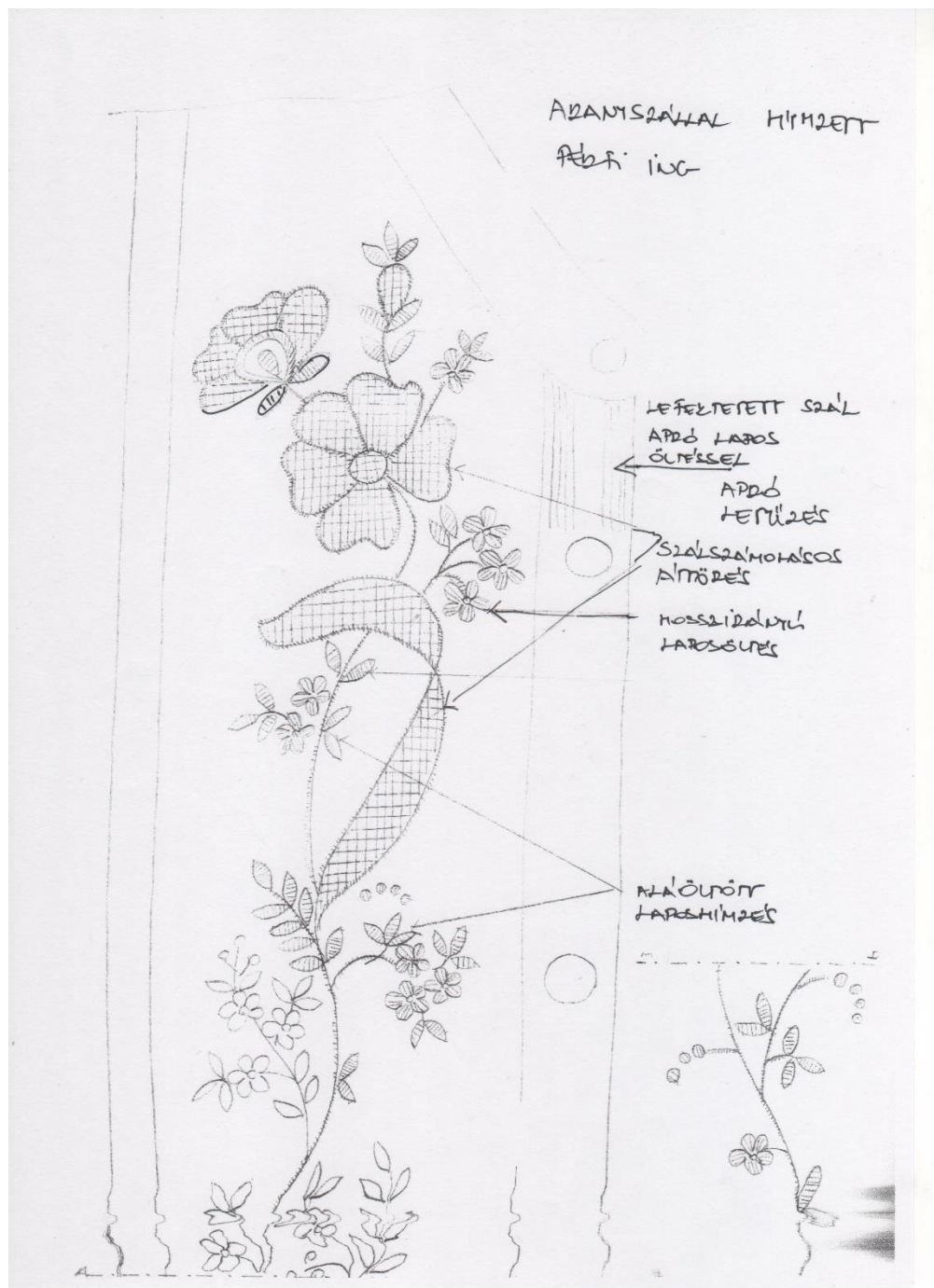
Ha már a szövés szóba került, ki kell emelni a szerb vásznonból készült népviseleteken lévő arany hímzéseinek, díszítéseinek jellegzetességeit is. Ezeket elsősorban női és férfi ingeken lehetett látni. (31. kép)

31. kép Aranyhímzés visszatanulása

Ünnepi alkalmakra készített ruházati textíliákra hímezték arannyal. A **férjinge**k ingbetétjét a has pánttól a vállvarrásig hímezték. Kopozíciójuk szorosan illeszkedik a gombolás pánthoz. Jellemző, hogy az alulról induló, kecsesen hajladozó ágat egy hosszú visszahajló levél szeli át. Felette ötszirmú nagyobb virág, kisebb virág, egy bimbó és nefelejcs látható. A

főmotívumokat apró leveles nefelejcs csokrok, bimbós leveles ágak egészítik ki. A gombolás pánton nincs hímzés. Gomblyuktól mindkét oldalra keskeny levarrás van. (32 kép)

32. kép Mintarajz az aranyhímzéses ingről

A szerb viseletek jellegzetessége és ékessége a különböző ruhadarabokon az arany-ezüsthímzése díszítése. Vannak olyan családok még akik három-négy nemzedék óta nagy szeretettel és ragaszkodással őrzik a gazdagon hímzett ingeket. Az általunk ismert aranyhímzésű **női ingek** szabása minden esetben *bevarrott ujjú* típust képvisel. A különböző csíkritmussal szőtt vászonból csak az ing testét szabták, míg ujját és vállfoltját sima szövésű, finomabb anyagú szerbvászonból vagy batisztból.

Hímzése: fektetett lapos hímzés a szerbvászonra, magas alávarrással, aranyfonallal sima és szakaszos leöltögetésével.

A hímzéshez használt fonalakat és cérnákat az arany-ezüst színezetű fémcsíkkal „S” irányú sodrattal borították be. A borítás magjaként alkalmazott fonalak „Z” sodratúak, a cérnákat pedig három alapfonalból „S” irányú cérnázással készítették. A fémcérnák közül a kétágúakat „Z” irányban, míg a háromágúakat „S” irányban cérnázták össze. Az arany-ezüst fonalak és cérnák vegyes használata a hímzésen különleges fényhatást idéz elő és annak pompáját gazdagítja. A hímzések plasztikáját, vastag pamutfonalak alávarrásával vagy papír aláöltéssel érték el.

A 33. képen bánáti népviseletben vannak a Bánát Szerb Kulturális Egyesület táncosai, ahol szépen látszódik, hogy az ing anyaga különböző csíkozású szerb vászon. Az ujja bevarrott. Az ing mindkét ujja, aláöltött lapos hímzéssel van aranyszállal hímezve. Növényi ornamentikájú motívumok láthatóak mindkét ing ujján. Ezt a viseletet a lányok akkor hordták, amikor még eladó sorban voltak, és még nem mentek férjhez.

33. kép Napjainkban a bánáti népviselet

5.3. Aranyhímzés

A múzeumi tárgyaink közül kiemelt fontosságúak az aranyhímzéses főköötőink. A textilművészet termékei közül ez a hímzés tudja leginkább érvényre juttatni a művészi szándékot és rátermettséget. Az arany-ezüst hímzések ötvösművekre emlékeztetnek.

A tudomány és a gazdasági élet rohamos fejlődése ráébresztett bennünket, hogy mind a munkafolyamatok, mind a termelés technológiai ugrásszerű változáson mennek keresztül, és a régi módszerek, szövés és hímzés feledésbe merülnek, ha nem teszünk ellene valamit.

Régen is a szerbek életében a textíliák készítése, hímzése rendkívüli figyelmet és fontosságot kapott. Ezért ezt, a már utóbbi évtizedekben nem gyakorolt hagyományt, a mai közösség, képzésekkel őrzi, és adja át az utókornak. Népi mesterségek témájú nyílt műhelyfoglalkozásokat szervezünk, ahol a résztvevők megtanulhatják a felkutatott és visszatánított hagyományos szerb vászon szövését, a fehér és aranyszállal történő hímzését, és az aranyszállal hímzett szerb főköötő újraalkotását.

A résztvevők megtanulják az alapfogalmak meghatározásait, a szakkifejezéseket (pl. sablon, mintarajz, mintagyűjtemény....), megtanulnak eligazodni a műhelyrajzokon. Az egész tevékenység kerete, hogy elsajátíthassák a használható, praktikus tárgyak létrehozásának igényét, érdeklődést keltsenek a feledésbe merült szövés, hímzés és öltés technikák iránt. A foglalkozásokon a régi minták, öltéstechnikák felhasználásával saját, a mai kor igényeinek megfelelő használati tárgyak, alkotások is születnek.

Ezért kutatómunkába kezdtem, hogy hol lehet még az országban olyan aranyhímzéses Deszk környékéről elkerült főköttő, ami értékeinket képviseltetheti. Újabb minták, formák után kutatva találtam rá a battonyai, az újszentiváni és a pécsi főköttőkre.

6. Kutatómunka a főkötről

6.1. A főkötr szerepe

A szerb női viseletnek hosszú ideig a főkötr voltak a legfeltűnőbb darabjai. Az ünnepeken hordott főkötr némelyike túltett a királynői fejdíszeken is. A lányok és a nők házas mivoltát kifejező fejrevalóknak természetesen ugyanúgy elváltak egymástól a hétköznapi és az ünnepi változatai. Abban azonban közösek voltak, hogy több részből álltak, és alapelemüket a kontyvédő, a homlokpánt és a hátlap képezte, és messze túlnőttek a kendőn. A főkötrnek eredetileg kétféle szerepet szántak: az alsó részének a kontyot kellett megfognia, lefednie, a felsőnek pedig (ez látszott előlről) az öltözék fényét, szépségét, az alkalom vidámságát vagy ünnepélyességét kellett kifejeznie. Többnyire nagy szegénységben élő parasztok, földművesek többsége szép és drága tárgyakat, képeket, szobrokat nem szerezhettek vagy készíthettek, így művészi tehetségüket az öltözetek megformálásában érvényesítették. Minden egyes tájegységnek kialakult a jellemző és gyakran híressé is váló főkötr-formája, a nők pedig büszkék lehettek rá, hogy ezzel emelhetik a településük fényét. Igaz, olykor nagy árat fizettek ezért, hiszen egy-egy, kissé túlsúlyosra épített, ünnepi főkötr alaposan megterhelhette a vállukat és a nyakukat, de bizonyára megérte nekik ezt elviselni.

6.2. Aranyhímzéses főkötr

A rendelkezésünkre álló források egyaránt állítják, hogy a szerb viselet jellegzetessége és ékessége a különböző ruhadarabok arany- és ezüsthímzése, díszítése. Gyűjtésem során a szerb ajkú falvakban több

helyen visszaidézték, leírták a század elején már kevesek által viselt arany-ezüst hímzésű főkötőket. Battonyán, Újszentivánon, Pécsen találtam olyan családot, ahol három-négy nemzedék óta nagy szeretettel és ragaszkodással őrzik a gazdagon hímzett főkötőt, amelyek Deszkről, vagy Deszk környékéről kerültek el az utóbbi évtizedekben. Visszaemlékezéseikben úgy él, hogy a hímzett főkötőt a fiatalasszonyok a házasságuk első évtizedében hordták. A Dél-Alföld peremterületén élő szerb ajkú férfiak között általános volt a más falvakból házasodás és a román ajkúakkal az összeházasodás. Így az itt élők szokásai és viselete falvanként kevésbé különült el egymástól.

Streitmann Antal néprajzi gyűjtésében 1911-ben a Torontál megyei szerbek viseletét így összegezte*:

„Arannyal, ezüsttel kihímzett fejkötőben jelenik meg ünnep- és vasárnap a szerb menyecske. Fejkötője aljáról hátul két széles szalag függ le a derékig. A fejkötő alapja fehér, világoskék és rózsaszínű selyem, vagy bordószínű és pávakék bársony. Ezekre leleményes formában virágmotívumok vannak arannyal, ezüsttel hímezve, melyekbe itt-ott színes üveglapok vannak befoglalva s apró fémpikkelyek tűzdelve. Megannyi kiváló remeke a szerb népművészetnek. Virágmotívumok díszítik a menyecskének s lánynak ingujjait is, arannyal és ezüsttel hímezve...Ilyen a szerb népviselet megjelenése a tiszavidéki szerb medencében.”

(*Magyarország Vármegyéi és Városai. Magyarország monográfiája. Torontál Vármegye 161. STREITMANN ANTAL:Szerbek. Viselet)

A ránk maradt főkötők között a szabásuk és jellegük alapján két nagy csoportba osztjuk őket, lágy kendőszerű és kemény kéregszerű főkötőkre.

Előzőeknek kétrészes és egybevarrt változatát különíthetjük el, az utóbbiaknak rövid- és hosszú-szalagos változatát.

A vizsgálódásom alapján kitűnik, hogy a rövid szalagos formát képviselő főkötők csak bársonyból készültek, míg a kendőszerű formájú főkötő alapanyaga selyemszövet és bársony alapanyagú. A főkötő bélésének egységesen pamutvásznat használtak. A főkötők fémfonalból fektetett laposhímzését legtöbb esetben közvetlenül a főkötő alapanyagára hímezték. Viszont előfordult olyan eset, hogy a selyemszövetre hímezett anyagot rátétként használták a textíliákon, így felmerülhet a hímzésátültetés kérdése is. Feltételezhető annak a gyanúja, hogy a régi szétmállott alapanyagú főkötő ép hímzését kivágták és felhasználták újabb főkötő készítésekor. A hímzéshez használt fonalakat és cérnákat az arany-ezüst színezetű fémcsíkkal „S” irányú sodrattal borították be. A borítás magjaként alkalmazott fonalak „Z” sodratúak, a cérnákat pedig három alapfonalból „S” irányú cérnázással készítették. A fémcérnák közül a kétágúakat „Z” irányban, míg a háromágút „S” irányban cérnázták össze. Az arany-ezüst fonalak és cérnák vegyes használata a hímzésen különleges fényhatást idéz elő és annak pompáját gazdagítja. A hímzések plasztikáját, vastag pamutfonalak alávarrásával vagy papír aláöltésével érték el.

A főkötők hímzéséhez díszítésként alkalmaztak:

- kerek és szögletes átmérőjű spirális sodronyt
- különböző nagyságú, kerek, sima lapú flittert

- különböző formákra préselt lemezkéket
- gyöngyöket
- üvegből, öntéssel előállított színes köveket, ékkő gyanánt.

Felerősítésüket a sodrony és gyöngy fonalra fűzésével oldották meg, a flitterek közepébe gyöngyöt ültettek, a lemezkéket és a kövek lemez foglalatait ugyanezzel a módszerrel rögzítették. Aranyrojt díszítést kapott a kétrészes és egybevarrt forma nyakbavalójának széle és a hosszúszalagos forma szalagja. A rojt tulajdonképpen két sodrony összesodrásából áll és érdekesen töri meg a fényt, amelynek vibrálását a rojtszakaszok állandó mozgása csak fokozza.

6.3. A battonyai főkötő

Battonya város, a Dél-Alföldi régióban, Békés megyében, a Mezőkovácsházai járásban lévő település, ahol működik a szerb közösségi élet, és még vannak tárgyi értékek, amit őriznek. A városban lévő kutatásom során, Vidiczki Mirjana mesélt a tulajdonában lévő bordó bársony főkötőről:

„Minden bizonnyal a bánáti területről származik a főkötő egy műhelyből. Eredeti tulajdonosa, Tucán Zorka battonyai lakos édesanyám, aki nekem ajándékozta Vidiczki Mirjana battonyai lakosnak. A főkötő készítésének ideje 1890-1910-es évek közé tehető. Féltve őrzöm azóta is az örökölt főkötőt.”

Az alábbiakban jellemezném, elemezném az 1-és a 2. fényképen lévő tárgyat:

1. kép –Battonyai főkötő

3. kép- Battonyai főkötő kontyvédője

Tárgy megnevezése: **Szerb battonyai női főkötő**

Gyűjtő: Brczán Éva

Gyűjtési hely, idő: Battonya, 2016. március 23.

Volt tulajdonos: Tucán Zorka

Jelenlegi tulajdonos: Vidiczki Mirjana

Készítő: nem ismert

Készült: 1890-1910 között

Leltári szám: magántulajdon

A hímzett darab jellemzői:

Alapanyag: bársony

Alapanyag színe: bordó

Szabás elemei: szív alakú hímzett kendő rész ami egybe van a hímzett párta résszel, és különálló nem hímzett kontyvédő

Díszítmény jellemzői:

Hímzés színe: ezüst

Hímzés öltéstechnikája: lapos öltés

Domború aranyhímzés:

A domború aranyhímzést úgy tudták elérni a főkötőn, hogy kiemelkedjen, kidomborodjon, hogy a kérdéses formát kartonra rajzolták, kés vagy olló

segítségével körbevágták a kartont, és ritka öltésekkel felvarrták a bársonyra, elhelyezve a díszítő motívumnak megfelelően. Erre feszítették fel a fémszálat, amit leöltöttek mindét oldalon, így rögzítették. Az ezüsthémszál csak a bársonyon felül volt, alul nem volt fémszál, mert a fémszálat felül leöltögették, így spórolva a drága, nehezen beszerezhető ezüsthonallal.

Felvarrt fémfonal:

A szárok, szirmok, levelek körvonalát vékony ezüsthémszállal körbekontúrozták. Vékony ezüsthémszállal apró öltésekkel rögzítették, így a hímzések egyenőtlenségeit is szépen eltisztázták.

Flitter és gyöngyhímzés:

Apró flittereket használ díszítésre, amit kis apró gyöngyökkel rögzítenek a bársonyra.

Hímzés fonala: ezüsthémszál

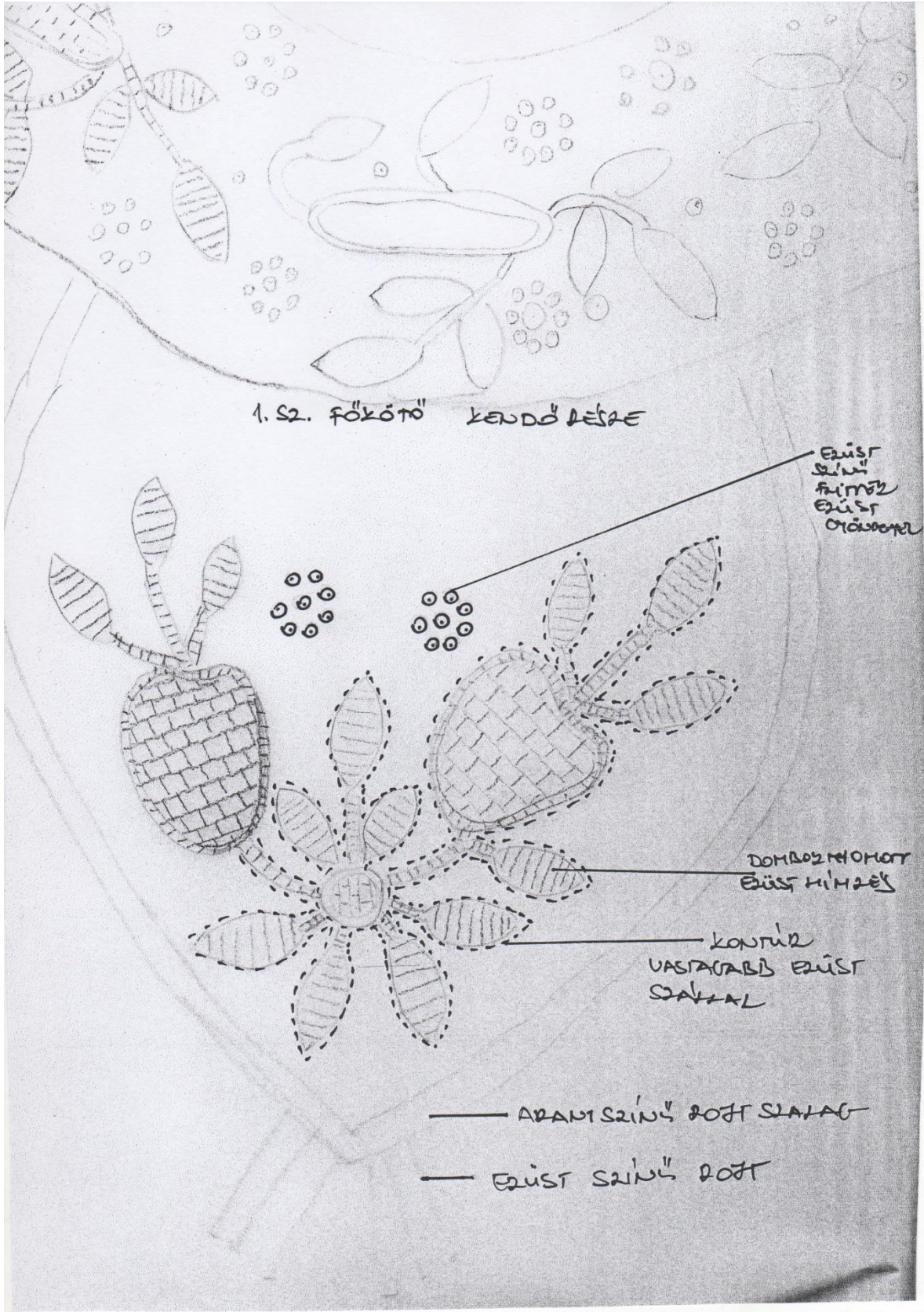
Hímzés kompozíciója, motívumai:

A főkötő kendő részénél egy nagyobb virágmotívumból - aminek hét szirma van, alul négy nagyobb és felül három kisebb- indul ki jobb és bal oldalra egy-egy rövid kaccs, aminek a végén nagyobb virág motívum van, ahol a fémszál nagy átlépéseit rögzítették leöltögetéssel, így mintázott lett a virág

felszíne. A virág tetején három kis száron lévő bibe látható. A hímzések között különböző nagyságú flitterekkel van díszítve. A főkötő hátsó részének a szélén körben végig ezüsthátasú sodrott rojt van, amit aranyozott pánttal rögzítettek kézi munkával. A pártarész körben van hímezve, azzal a motívum kinccsel, ami a főkötő kendő részén található. Itt is flitterekkel díszítettek. A főkötő kontyvédője egyszínű bársony, nincs hímezve. A kontyvédőt a konty alatt kell zsinorral összehúzni, erre kerül a párta rész segítségével a hímezett főkötő kendő része.

Összegezve:

A főkötő bársony borítása nincs túl díszítve, egy szerényebb kivitelezést láthatunk. Egyszerűbb, szegényebb családból származik a főkötő. A fonalválasztás egyforma, nem használ többféle minőséget. A kontyvédője nem hímezett, csak azok a részek vannak hímezve ami jól látható. Az hímzés és a bársony anyag nem sérült, az állapota jónak mondható. A rojtok a főkötő bal oldalán hiányosak, és oxilálódottak. A flitterek néhol hiányoznak. Tulajdonosa otthon őrzi családi örökségként.

1. SZ. FŐKÖTŐ KENDŐ RÉSZÉ

Ezüst színű fűszerezés

Domborzatot Ezüst himnusz

kontúr vastagabb ezüst szálal

Arany színű rojt szálal

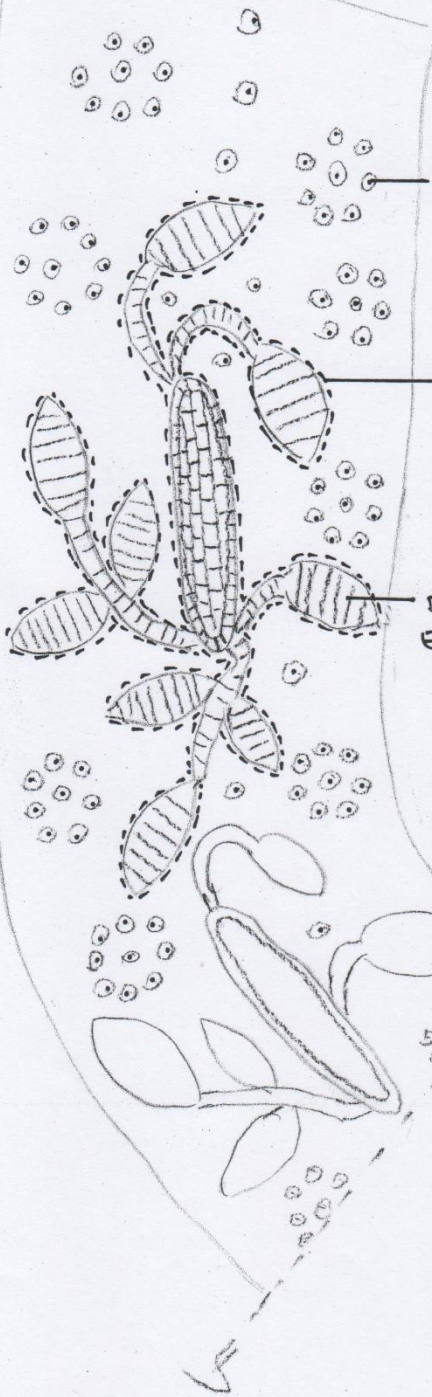
Ezüst színű rojt

1. SZ. FŐKÖTŐ PÁLYA RÉSZE

B

A

V

Ezüstszínű fűrészest színi monochlor

Kontúr vastagabb ezüstszínnel

Dombornyomott ezüst hímzés

6.4. Az újszentiváni főkötő, kendő

Újszentiván, Deszktől 10 km-re lévő szerb lakta település is. Napjainkban is élnek itt szerb nemzetiségi lakosok, ők is hűen őrzik helyi értékeiket, hagyományait. Helytörténeti Múzeumukban, a szerb templom régi parókia épületében tárolják kiállítás keretében, az életükhöz kötődő házi textíliákat, berendezési tárgyaikat, és írott történelmi anyagaikat. A gyűjtemény fő gondozója, a szerb iskola volt Tanító nénije, Veszelinov Dánielné, Jelena néni.

A falusi múzeumban tett látogatásom célja az volt, hátha fellelek még féltve őrzött „kapticát”, amit esetleg felajánlottak a múzeumnak, hogy méltó helyen legyen kiállítva. Mert elképzelhető, hogy a gazdája már nem használja, vagy az örökösök nem értékelik.

Nem jártam sikerrel, nem őriznek ilyen darabot, de....

Budapesten voltunk kiállításon a Múzeumok éjszakáján, és megszólított egy fiatal hölgy, hogy látott a szerb újságban, hogy mi foglalkozunk Deszken arany hímzéssel, és örökségvédelemmel, és Őneki lenne egy darabja, amiről szívesen beszélgetne, ha érdekel. Lelkesedésemet látva, hosszú mesébe kezdett:

„-Lásztity Mária vagyok, jelenleg Lóréven élek - kb. 25 év körüli egyszerű szőke lány, aki szerbül beszél folyamatosan.

- Van a birtokomban egy aranyhímzéses kendő, amely az üknagymamámé volt, féltve őrzöm a lakásomban, bekeretezve a falon. Érdekli a történetem? – kérdezi.

Látva kíváncsiságomat tovább folytatta.

-A főkötő tulajdonosa Jelena Ivkov (1884-1938) aki született Újszentivánon 1884-ben. Édesapja Paja Ivkov, Törökkanizsán született, gátórként dolgozott Újszentivánon. Édesanyja a deszki Ljubica Adamov.

Jelene Ivkov 1900-ban férjhez ment az újszentiváni Milán Nedeljkovához.

6 gyermekük született. A harmadik gyermek volt Szvetozár Nedeljkov, 1906-ban született, aki papnak tanult, először Szőregen, majd Lóréven, és Budakalászon szolgált. Elvette felségül az újszentiváni tanítónőt, Biserka Ristovic-ot, lányuk Jelena volt, az én nagymamám. –meséli Mara.

-Tehát úgy került hozzám a kendő, hogy Jelena Ivkov odaajándékozta a menyének, Biserka Ristivo-nak, mert régen ez volt a szokás ám', aki átadta lányának Jelenának, az én nagymamámnak. - mesélte el az adatközlőm Mara Lastic.”

Nos, ez a kis véletlen történet segített hozzá, hogy nyomára akadjunk egy eredeti pompájában lévő, féltve őrzött, újszentiváni gyökerekkel rendelkező fémszállal hímzett kendőre.

Az alábbiakban jellemezném, elemezném a fent említett kendőt, ami 3.-
4. számú képen látható:

3.kép – az újszentiváni kendő

7. kép. kendő motívum közelről

Tárgy megnevezése:	Szerb újszentiváni női kendő
Gyűjtő:	Brczán Éva
Gyűjtési hely, idő:	Budapest, 2015. június 22.
Volt tulajdonos:	Jelena Ivkov
Jelenlegi tulajdonos:	Mara Lastic
Készítő:	nem ismert
Készült:	1884-es évek előtt
Leltári szám:	magántulajdonban van

A hímzett darab jellemzői:

<i>Alapanyag:</i>	vastagabb brokát selyem
<i>Alapanyag színe:</i>	sötétkék
<i>Szabás elemei:</i>	80*80 cm kocka alakú kendő

Díszítmény jellemzői:

<i>Hímzés színe:</i>	arany
<i>Hímzés öltéstechnikája:</i>	lapos öltés
<i>Domború aranyhímzés:</i>	

a domború aranyhímzést úgy tudták elérni a kendőn, hogy kiemelkedjen, kidomborodjon, hogy a kérdéses formát kartonra rajzolták, kés vagy olló segítségével körbevágták a kartont, és ritka öltésekkel felvarrták a brokát selyemre, elhelyezve a díszítő motívumnak megfelelően. Erre feszítették fel a fémszálat, amit leöltöttek mindét oldalon, így rögzítették a fémszálat.

Felvarrt fémfonal:

a száraz, szirmok, levelek körvonalát vékony fémszállal körbekontúrozták, vékony aranyzállal apró öltésekkel rögzítették

Flitter és gyöngyhímzés:

apró flittereket használ díszítésre, és kiegészítésként színes (zöld, piros, sárga, rózsaszín) gyöngyöket

Hímzés fonala:

többféle jó minőségű fémszál

Hímzés kompozíciója, motívumai:

A kendőn a növényi ornamentikájú díszítmény, kendő kiterített állapotához képest, a jobb sarokban helyezkedik el, 37 cm átmérővel, háromszög formában. A virágtőként funkcionál a hétlevelű margaréta virág, ami fordított helyzetben van a többi motívum elhelyezkedéséhez képest (és a kendő használatában is), mivel alul van a virág, úgy jön a kis rövid merev szár, zöld gyönggyel díszítve a közepén. A domború hímzéses vékony szirmok között flitterekkel díszítettek, töltötték ki a teret.

A merev szárból mindkét oldalra egy-egy íves levél fut ki. A levél alatt, a tövéből kiindulva, láncöltéses fémszállal kacsokat formáltak, amelyek végén három kis virágot hímeztek rózsaszín hosszúkás gyöngyökből. Közvetlen folytatásként egy kerek motívumból, amit a közepén egy piros gyönggyel díszítettek, mindkét irányba egy-egy nagy, indaszerűen egymásra épülve jönnek az íves levelek. Érdekessége az íves nagy leveleknek, hogy a közepén több pontban le vannak öltve különböző színű

hosszúkás gyönggyel, így védve a lebegő fém szálakat. A kaccsok végén hosszúkás levelek, domború hímzéssel, száröltéseken. A fő szárat domború hímzéssel öltötték, és rajtuk díszítményként, vékony arany szálon, három ágas aranyvirágot hímeztek.

A középső kerek motívumból a hosszú merev szár végén, kilenc vékony szirmú margaréta a díszítő elem, rózsaszínű gyönggyel a közepén, ami egy nagyobb virágközép közepén helyezkedik el. A szirmok között vékony aranyszállal, száröltéssel, flitterekkel díszítve töltötték ki a vékony szirmok közötti részt. A hosszú merev szálon, megtalálható az egy-egy íves levél, és egy-egy vékony levél motívum is. A domború aranyhímzéses levelek alatt vékony, kis száron pici flitterekből képzett szőlőformát láthatunk jobb és bal oldalon.

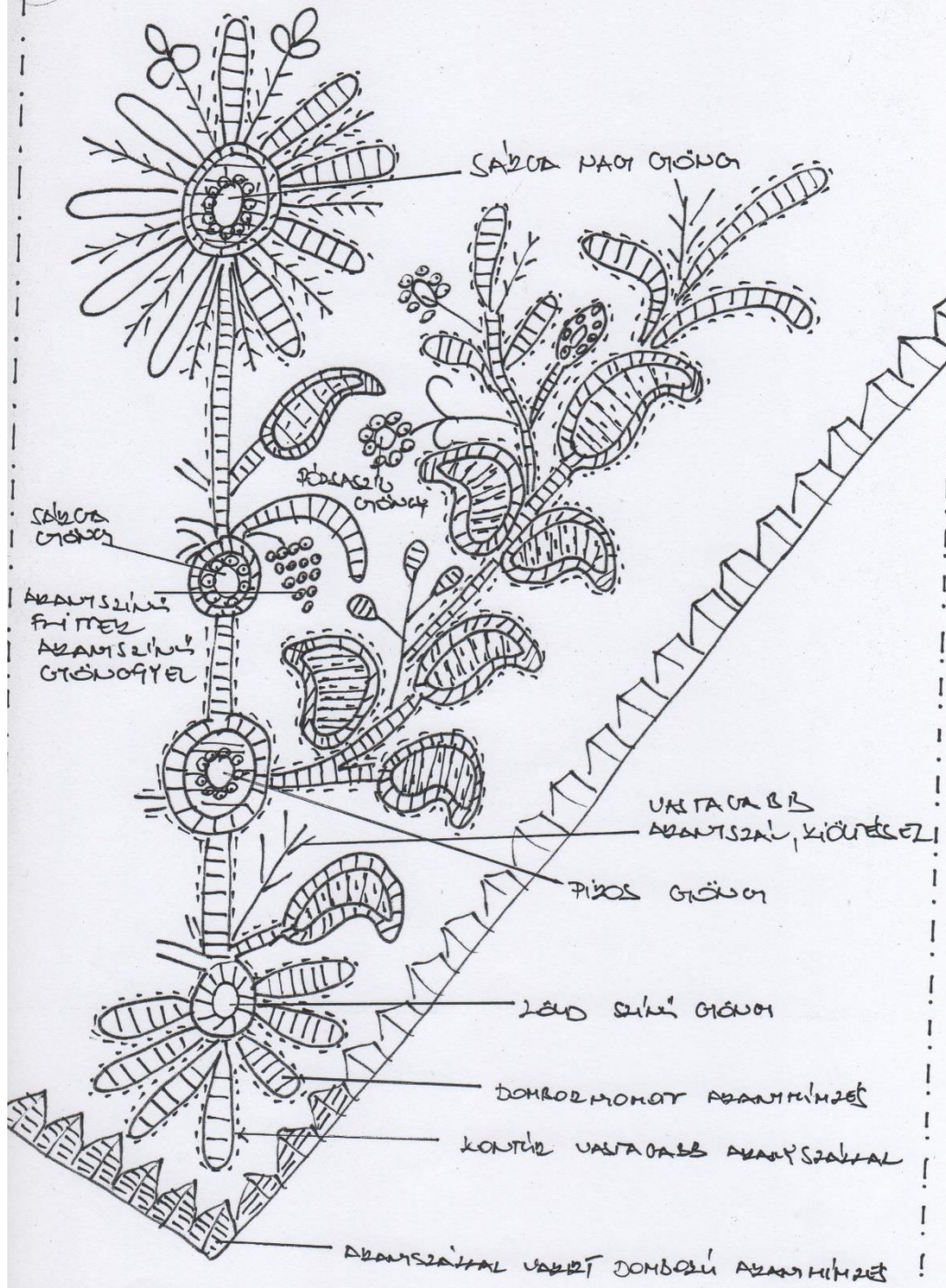
A szirmokat, és a leveleket körbeöltötték fém szállal, úgy keretet adtak a hímzésnek, és jobban rögzült a fém szál is. A kendő kettő oldalát, a szélén végig cakkozták sima lapos öltéssel, a szél nincs arany szállal kontúrozva. A cakk formája hegyes kúpalakú motívum, amit középen leöltöttek.

Összegezve:

Elmondható hogy ha a merev szárat középnek vesszük, akkor az elemek szimmetrikusak, jobb és bal oldalra tükrözték őket, a készítője törekedett hogy a jobb és a bal oldal egyforma legyen. A hímzés kompozíció jól választott, megfelelő az anyag minőségéhez. Jó állapotban lévő, kevésbé sérült, egy-két helyen kisebb gyöngyök, flitterek hiányoznak róla.

Az örökös elmeséléséből arra következtethető, hogy nem az eredeti tulajdonos hímezte a kendőt. Feltételezzük, hogy a Jelena Ivkovhoz, az apai ág rokonságától, Törökkanizsáról került a hímzett kendő.

2. SZ. KENDŐS DÉSZE

6.5. A pécsi főkötő

Kutatásom során bukkantam rá, a Deszkről elkerült pécsi főkötőre 2015 év decemberében. Riportalanyom Bejájszki Nevenka, deszki lakos elmesélése alapján a főkötő története:

„-1910-es évek körül került a főkötő Deszkre Milosevóból. Márkov Zorka hozta a bánáti térségből, aki ide jött férjhez, a deszki kisbirtokos Rádity Teodorhoz. A Rádity családnak három gyermeke született, Jeftimir, Milica, és az én anyukám Jusztina. Jusztina kapta ajándékba az édesanyjától a főkötőt, amit még fiatalasszony korában még ünnepnapokon viselt is. Rádity Teodorné Jusztina, a „bábiká”, így hívják szerbül a nagymamát, 51 éves korában halt meg Deszken. A főkötő valószínű, hogy Zrenjaninban készült egy műhelyben. Jusztina birtokában lévő főkötőt unokájának ajándékozta halála előtt 2010-ben, Krum Annának, pécsi lakosnak.

Az alábbiakban jellemezném, elemezném a 5.-6. képen látható, Deszkről elkerült, most Pécsen lévő tárgyat:

5. kép – Deszkről elkerült pécsi főkötő

6.kép – Deszkről elkerült pécsi főkötő

Tárgy megnevezése: **Szerb pécsi női főkötő**

Gyűjtő: Brczán Éva

Gyűjtési hely, idő: Pécs, 2015. december 19.

Volt tulajdonos: Rádity Teodorné (született: Márkov Zorka)

Jelenlegi tulajdonos: Krum Anna

Készítő: zrenjanini kézimunka műhely

Készült: 1910-es évek eleje

Leltári szám: magántulajdonban van

A hímzett darab jellemzői:

Alapanyag: bársony

Alapanyag színe: fekete

Szabás elemei: hímzett kendő rész ami egybe van a hímzett párta résszel, és különálló hímzett kontyvédő

Díszítmény jellemzői:

Hímzés színe: arany

Hímzés öltéstechnikája: lapos öltés

Domború aranyhímzés:

a domború aranyhímzést úgy tudták elérni a főkötőn , hogy kiemelkedjen, kidomborodjon, hogy a kérdéses formát kartonra rajzolták, kés vagy olló segítségével körbevágták a kartont, és ritka öltésekkel felvarrták a fekete

bársonyra, elhelyezve a díszítő motívumnak megfelelően. Erre feszítették fel a fémszálat, amit leöltöttek mindét oldalon, így rögzítették a fémszálat.

Felvarrt fémfonal:

a szárok, szirmok, levelek körvonalát vékony fémszállal körbekontúrozták, vékony aranyzállal apró öltésekkel rögzítették

Flitter és gyöngyhímzés:

apró flittereket használ díszítésre, és kiegészítésként színes (kék, piros, sárga,) különböző formájú és alakú gyöngyöket

Hímzés fonala:

többféle jó minőségű arany fémszál

Hímzés kompozíciója, motívumai:

A fejfedő kontyvédője, a párta része és a kendő része is gazdagon hímzett, díszített. A főkötő kontyvédőjén kettő összeboruló íves pálmafa levél ágat láthatunk, az ágak közepén van egy négy szirmból álló virágmotívum. A virágszirmot, a szirm ívén hímezték, így az üreges, szabad részt kitöltésként, egymás mellé fektetett aranyzinórozással oldották meg. A virágmotívum közepén lévő záródását, sárga átlátszó kővel díszítették. Töltőelemként a szirmok közötti részt öt kerek elemmel ékesítették, lapos öltéssel. A kis apró flitterek itt sem maradhattak el. Igényesen rendezett formában öltögették a kis flittereket, kis átlátszó gyöngyökkel rögzítve.

A főkötő kendő részének a hímzésének elhelyezése háromszög alakot ölt, ha messziről szemléljük. A főkötő sarkából indul ki egy négy leveles szárból

a minta. Jobb és bal oldalra hosszú száron rövidebb és hosszabb hosszúkás levelek kíséretében a szár végén nyolcszirmú margarétára hasonlító virágban végződik. A virágok összedolgozását közepén kék és sárga kővel díszítette. A kétoldalra ívelő szárok kezdeténél egy gránátalma motívummal díszít. A főköttő kendő részének felső részén újabb száron lévő, és hosszúkás cakkos levéllel díszített gránátalma motívum látható. E kompozíció mellett jobb és bal oldalon egy- egy nyolcszirmú margaréta díszít. A két szélén legfelül a sarkokban száron lévő, hosszúkás levelekkel látható újabb margaréta virág forma. Hasonló elemekkel díszít, mert a kettő típusú gránátalma és a hosszúkás szirmú margarétán kívül más virágmotívumot nem használ. A főköttő széle is hímzett, amit még flitterekkel is díszít és az arany rojt és annak rögzítésére szolgáló arany szalag is megtalálható még.

A pártarész is a főköttő része, amely egybe van aplikálva a fő darabbal. A pártarész kacskaringós indákon lévő hat margaréta együttese. A két végén egy újabb motívumot használ, a tulipán formát. Az indákon kis göndörödő kaccsakkal is díszít. A pártarész széle is kis íves formában hímezve van, keretet adva a pártarésznek.

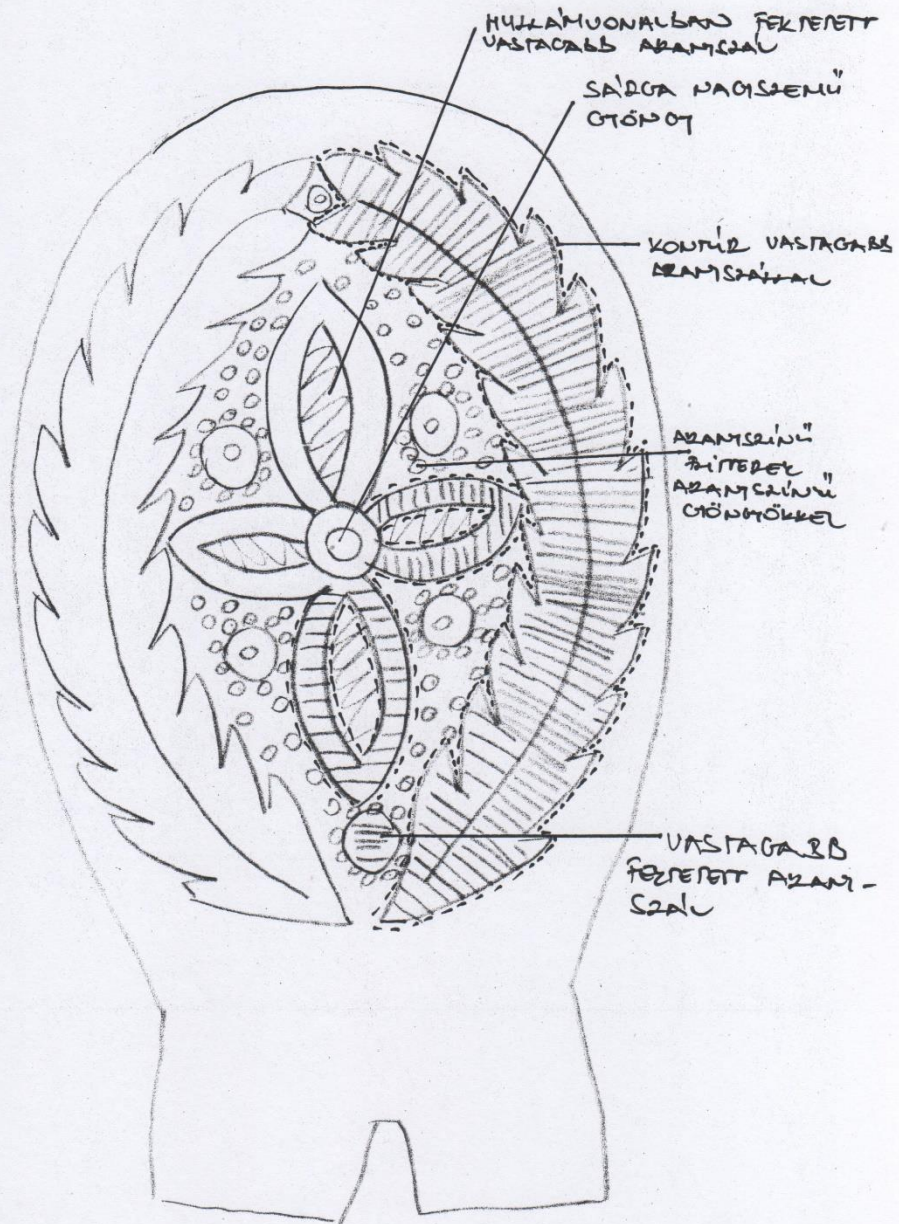
Összegezve:

Egy gazdagabb, jómódú családban lévő lánynak készült annak idején a főköttő. Nagyon sűrűn hímzett és díszített darabról beszélünk. Szép igényes a különböző minőségű aranyfonalak használata. Viszonylag jó állapotban van, bár egy restaurálásra hamarosan szükség lesz, hogy állaga és eredeti értéke megmaradjon. A pártarész jobb oldalán a legszélén lévő virág

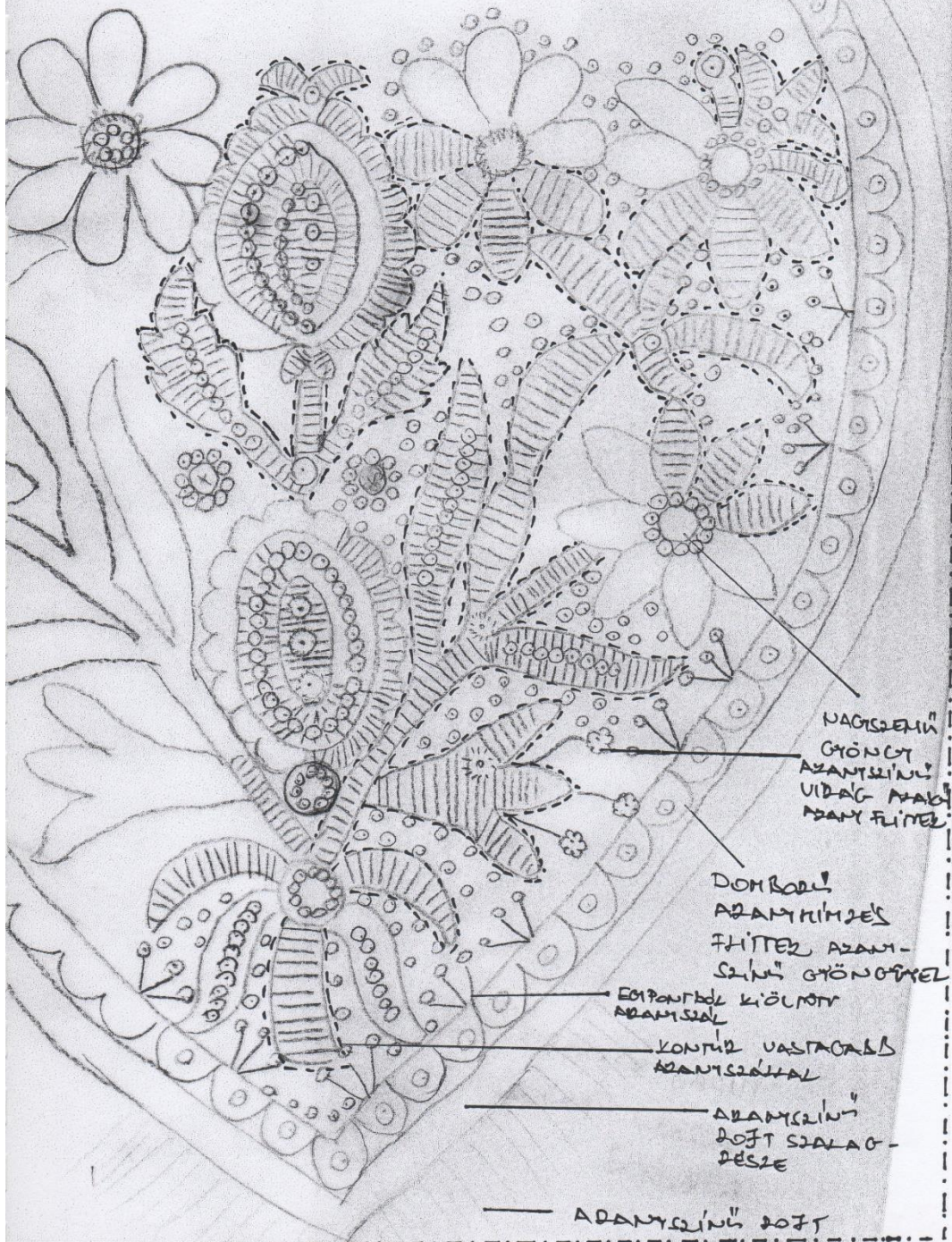
motívum teljesen hiányzik. Én azt feltételezem, hogy a bal oldalon lévő tulipán motívumot használta a jobb oldalon is, mivel a bársonyon lévő hímzés helye ezt igazolta is. A főköötőn lévő hímzések épek, néhol a kis apró flitterezés hiányzik. A főköötőn lévő rojtok esetében a jobb oldalon fent és a bal oldal közepén is hiányos, leszakadt. A kontyvédőjén lévő hímzés teljesen eredeti pompájában látható, nem sérült.

Tapasztalatom alapján a főköötő méltó helyre került az öröklés során Krum Annához, mert mostani tulajdonosa is hagyományt és kultúrát tisztelő fiatal. A deszki szerb és a pécsi horvát táncegyüttes aktív tagja, részt vesz a hagyományok ápolásában és megőrzésében. Féltve őrzi a családi ereklyéjét.

3. sz. Főkötő kontyfedője

3. SZ. FŐKÖTŐ KENDŐDESZE

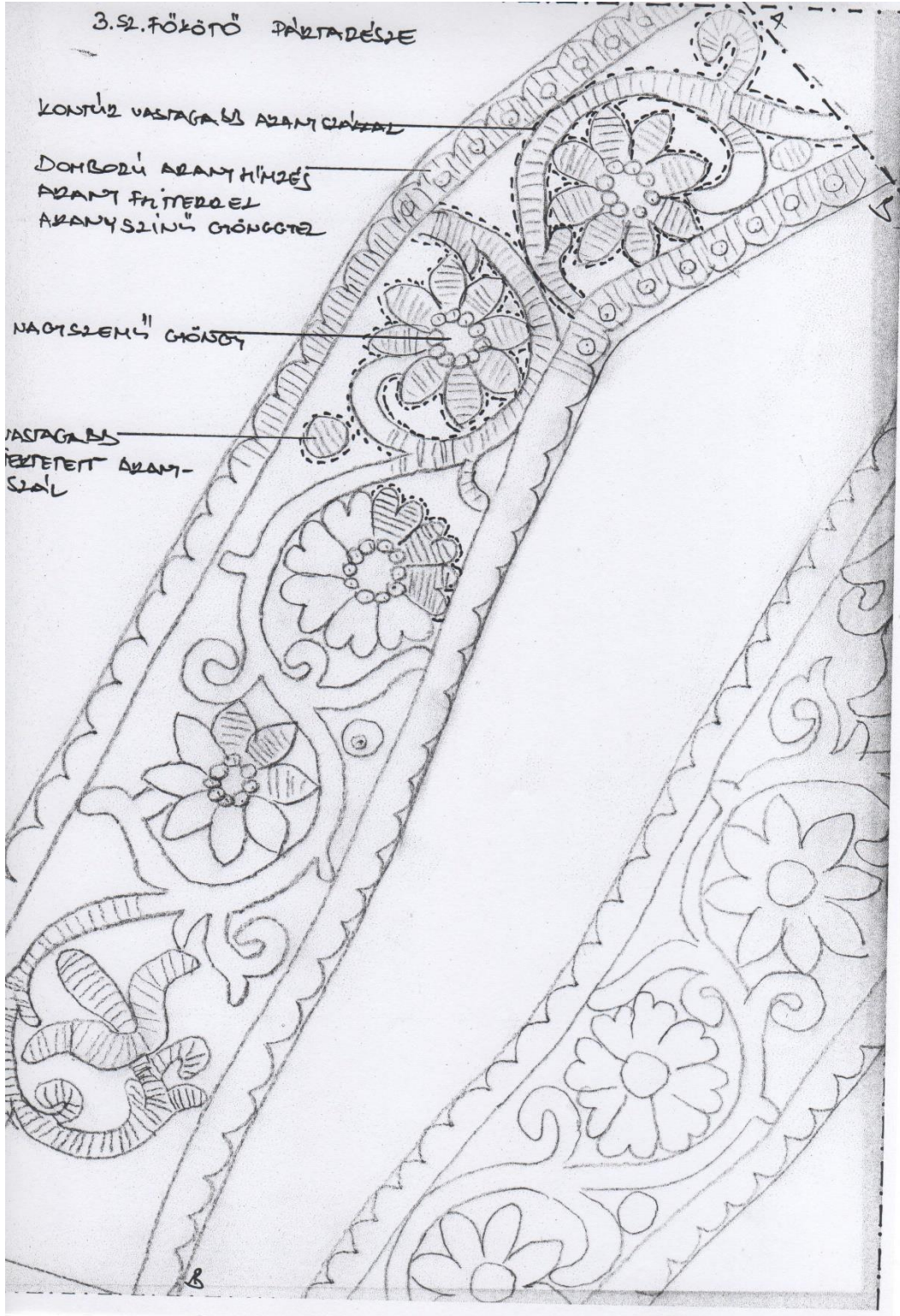
3. SZ. FŐKÖTŐ PARTADÉSZJE

KONTÚR VASTAGABB ARANYCIKKEZEL

DOMBOZÚ ARANY HÍMZÉS
ARANY FRITTEZÉSEL
ARANY SZÍNŰ GÖNGGTEL

NAGYSZEMŰ GÖNGGTEL

VASTAGABB
TÉRTÉRT ARANY-
SZÁL

6.6. Összehasonlítás

Ebben a fejezetben megnézném a hasonlóságokat és a különbségeket a három főkötő esetében:

Különbség:

-A három főkötő esetében különböző minőségű fémszálakat használnak a hímző asszonyok.

-Különböző a kettő főkötő esetében a méret is. A battonyai egy kisebb, nem túldíszített, míg a pécsi főkötő a letisztult, dús hímzésvilághoz alkalmazkodva nagyobb méretű.

-Mindhárom esetben, ha megnézzük, különböző a motívumok formája kincsvilága, feltételezhető, hogy más-más településen, vagy műhelyben készültek el a darabok.

Hasonlóság:

-Funkciójuk alapján valaha szerb lakta településeken, ünnepnapokon, egyházi rendezvényeken, kulturális napokon, bálakban hordták az asszonyok fejfedőként.

-Feltételezhető az elmondások alapján, mindhárom esetben, hogy a bánáti területen lévő műhelyekben készültek a darabok.

-Mindhárom esetben a természetből vett virág motívumokat, indákat használ.

Kérdés: mit tehetünk mi, hogy a házi szövés mestersége, és a szerb vászon szövése és az arany hímzése ki ne halljon?

7. Értékteremtés

A tudomány és a gazdasági élet rohamos fejlődése ráébresztett bennünket, hogy mind a munkafolyamatok, mind a termelés technológiai ugrásszerű változáson mennek keresztül, és a régi módszerek feledésbe merülnek, ha nem teszünk ellene valamit.

A deszki szerbek életében régen és ma is a textíliák készítése, szövése, hímzése rendkívüli figyelmet és fontosságot kapott. Ezért ezt a hagyományt, a mai közösség, képzéssel szeretné megőrizni, átadni az utókornak. Népi mesterségek témájú műhelyfoglalkozásokat heti szinten folyamatosan szervezünk, ahol a résztvevők megtanulhatják a hagyományos szerb vászon, és más népviseletek alapanyagául szolgáló anyagok szövését, hímzését. (35.-36. kép)

A nyári szünidő időszakában, bentlakásos formában szervezünk gyerekek és felnőttek részére szövő-hímző és zenei táborokat, ahol átadásra kerülnek szellemi értékeink. A napi alkotó munkák után, esténként együtt vannak a szekciók és közös zenélések és táncolások keretében ismerkedhetnek a résztvevők hagyományainkkal. Itt megtanulják az alapfogalmak meghatározásait, a szakkifejezéseket (befűzési kotta, szádfa, nyüst, mintarajz, G-dúr, A-mol...), megtanulnak eligazodni a kötésrajzokon, kottákon. Az egész tevékenység kerete, hogy elsajátíthassák az esztétikus, praktikus tárgyak létrehozásának igényét, érdeklődést keltsenek a múlt technikai és művészi bravúrjai iránt. Ezt tárgyelemzéssel, szakmai észrevételek megtételével érjük el. A textiles foglalkozásokon a régi minták felhasználásával saját alkotások is születnek. (37.-38. kép)

35. kép A deszki szövőműhely 2013-ban

36. kép Dolgozik a műhely

37. kép Szerb szoknya szövése - rekonstrukció

38. kép „Csáncsálos” technika tanulása a műhelyben

8. Összegzés

Mi is valójában a hagyomány, mit is jelent számomra?

A hagyomány a múltból, a múlt kulturális értékeiből levont tapasztalatunk, amelyet átörökítünk a nemzeti kultúránkba, és amit tovább éltetünk. Tehát meg kell ismernünk hagyományainkat, értelmeznünk kell, fel kell fogunk fontosságát, meg kell tanulnunk, tanítanunk és alkalmaznunk kell.

Itt az ideje annak, hogy a közösségek új szemlélettel tekintsék át azt, amit örökölték. Előítéletektől mentesen ismerjék meg történelmüket, számba vegyék értékeiket. Helyezzék el a levéltárba, múzeumba, vagy saját helytörténeti múzeumaikba, értéktáraikba, mit tartanak megőrzésre méltónak, mit tartanak olyan fontosnak, hogy megtanítsák az iskolában a gyerekeiknek vagy továbbítsák a közösségekben.

A kultúrát nem lehet csak úgy örökölni, minden korosztálynak újra és újra el kell sajátítania, és a maga képeire kell formálnia. Tehát meg kell tanulni!

Mint például a tánc házas mozgalom idején! Muzsikájuk által megszólaltak az archívumok felvételei, újjászülettek a táncok, felértékelődtek a kézimunkák. A nyári táborokban, alkotóházakban a régi, megtanult technikák új alkotásokban születtek újjá a fiatal kezeiktől. Ez a generáció felismerte, hogy a hagyományainkat, népművészetünket nemcsak azért kell ismerni, mert hozzátartozik műveltségünkhöz. Népművészetünk olyan modell, amely évszázadokon át kifejezte az ember szépérzékét, kreativitását, művészi alkotó képességét. Az a gyermek akit kiskorában megtanítanak énekelni, táncolni, kézműveskedni, aki a természetes anyagokkal –fával, náddal, szalmával, fonallal, gyapjúval ...-megismerkedve

apró játékokat, használati eszközöket, hímzéseket készít, aki a népmesehősök küzdelmeiben éli meg a jó erkölcs diadalát, az nemcsak személyiségében lesz gazdagabb. Mindezek észrevétlen átadnak egy olyan értékrendet, megtanítanak egy olyan közösségi magatartásformát, amelyek az embert és az egész társadalmat gazdagítják.

Mindebből látható, hogy a szellemi örökség köre milyen széles és mennyire összefüggnek az egyes ágak: a nyelvi megjelenítés a mondókától a szólásokon a meséken át, a történetmondásig, szájhagyományokig terjed. Az ének megjelenésével, zenével tánccal szolgálva a társadalmi (vallási, családi, ünnepi) eseményeket, melyen a megjelenést, ruházatot azok anyagát és díszait a múlt előírásai szabályozzák. Ez az összetett kultúra sajátos, a népcsoportokra, egyes nemzetiségekre jellemző, és meg is különbözteti őket egymástól. Ezzel jutunk vissza az identitás kérdéséhez.

A deszki szerb közösségünk életében megőrzött értékek példázhatják, hogy a városiasodásnak és iparosításnak nem szükségszerűen kizárólagos velejárója a közösségi viszonyok felbomlása és az öntevékeny társadalmi élet megszűnése. Nemcsak, hogy nem szükségszerű velejárója, hanem éppen ellenkező hatása is van. Új tartalmak alapján, új energiaforrásokat nyújt a falu közösségi életének.

A közvetlen környezet nevelő szerepe segítségével a gyerekek és a fiatalok egyaránt együttműködnek nemzetiségi hagyományaink megőrzésében, hozzájárulva ezzel a népi emlékeink, nemzetiségi sajátosságaink, tárgyi és épített örökségeink védelméhez annak érdekében, hogy a kulturális fenntartható fejlődés kivitelezhető legyen, vagy egyszerűen azért, hogy egy kis település kicsiny nemzetisége megőrizhesse értékeit.

Mindezek a kulturális örökségek amit a kiadványban említék, nagyon értékesek számunkra, közös kincsnek tekintjük, és sokat teszünk a megőrzésükért, így munkánkkal nemcsak a népművészet ügyét visszük előbbre, hanem a magyarországi szerb közösségek nemzetiségi, származási közérzetének is jó szolgálatot teszünk.

Munkásságunkkal hozzájárulunk, hogy a deszki szerb néphagyományok még sok-sok generáción keresztül hirdessék a múltból örökölt szakmai tudást, amely szülőfalunkhoz, Deszkhez köti lakóit.

Felhasznált irodalom

1. Deszk története és néprajza: Tanulmányok / Szerk. Hegyi András; társszerk. Székely Lajos. Deszk: Közs. Tcs., 1984.
2. Szőreg és népe - (Tanulmányok) -Hegyi András (Szerk.) 1977
3. Szász János: Deszk Község Szerb nemzetiségi kultúrájáról
Kultúra és közösség (1979.VI.évfolyam)
4. Kósa-Szemerkenyi: Apáról Fiúra (Móra kiadó 1973)
5. Csongrád megye Népművészete-Európa könyvkiadó 1990
6. Arday Lajos-Hlavik György:Adatok, tények a magyarországi nemzetiségekről (Kossuth kiadó 1988)
7. Fél Edit-Hofer Tamás-K. Csilléry Klára: A magyar népművészet
8. Duro Sarosac: Baranyai horvát népviselet (Budapest 1986)
9. www.banat.hu

Adatközlők:

Belájszki Nevenka- Deszk

Brczán Krisztfior- Deszk

Dr. Rusz Márk –Deszk

Lásztity Mária-Lórév

Vidiczki Mirjana-Battonya